

Yabancı Ziyaretçi Harcamalarının Ekonomik Büyüme Etkisi (1970 – 2007)

The Impact of Foreign Visitor Spending on Economic Growth (1970 – 2007)

Yusuf AKAN*, Cem IŞIK**

* Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, İktisat Fakültesi, 25240 Erzurum
E-posta: yusufakan@yahoo.com

** Uzman, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 25240 Erzurum,
E-posta: isikc@atauni.edu.tr

MAKALE BİLGİLERİ

Makale işlem bilgileri:

Gönderilme tarihi: 02 Haziran 2009
Birinci düzeltme : 07 Temmuz 2009
İkinci düzeltme : 15 Temmuz 2009
Üçüncü düzeltme: 02 Eylül 2009
Kabul : 06 Eylül 2009

Anahtar sözcükler:

Ekonomik büyüme
Yabancı ziyaretçi harcaması
Phillips ve Perron
Granger nedensellik, eşbütünleşme

ARTICLE INFO

Article history:

Submitted : 02 June 2009
Resubmitted : 07 July 2009
Resubmitted : 15 July 2009
Resubmitted : 02 September 2009
Accepted : 06 September 2009

Key words:

economic growth
foreign visitor spending
Phillips - Perron
granger causality; co-integration

ÖZ

Dünyanın en önemli endüstrilerinden biri olan turizm, ekonomik aktivitenin de en hızlı geliştiği sektörlerin başında yer almaktadır. Çoğu gelişmekte olan ülke gibi Türkiye'de yabancı ziyaretçi harcamaları, ekonomik büyüme üzerinde belirleyici bir değişkendir. Bu çalışmada, yabancı ziyaretçi harcamalarının uzun dönemde ekonomik büyüme üzerindeki rolü ele alınmaktadır. Bu bağlamda 1970-2007 dönemi için Phillips ve Perron, Eş bütünleşme ve Nedensellik analizleri yapılmış ve elde edilen ampirik sonuçlar ışığında yabancı ziyaretçi harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde yarattığı etki ortaya konulmuştur. Ayrıca, yabancı ziyaretçi harcamaları ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemde tek yönlü bir nedensellik ilişkisi de ortaya çıkarılmıştır. Diğer bir ifadeyle, analiz sonuçları, yabancı ziyaretçi harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde bir etki yarattığını ve bu etkinin yabancı ziyaretçi harcamalarından ekonomik büyüme doğru olduğunu göstermektedir ancak ekonomik büyümeden yabancı ziyaretçi harcamasına doğru bir etki görülmektedir.

ABSTRACT

Tourism is one of the most important industries in the world and one of the fastest growing sectors of economic activity. Like in many developing countries, the foreign visitor spending in Turkey is a deterministic variable on economic growth. This paper examines the role of foreign visitor spending in the Turkish long-run economic growth by using Phillips - Perron test, Cointegration approach, Granger Causality test over the period of 1970-2007. The empirical findings obtained have shown that foreign visitor spending has had a positive effect on economic growth. In addition, the results indicate a long-run equilibrium relationship and further a uni-directional causality between the two variables. This means that there is a uni-directional causality from foreign visitor spending to economic growth.

GİRİŞ

Dünyada piyasalarının hızlı gelişen yapısıyla turizm sektörü, ekonomik kalkınma, ödemeler dengesi, istihdam ve kamu gelirleri açısından özellikle gelişmekte olan ülkeler için önemli kalkınma araçlarından biri haline gelmiştir. 80'li yılların ortalarından itibaren turizm teşvikleri ile birlikte turizm yatırımlarının arttığı ve turizm sektörünün hızlı bir gelişme gösterdiği açıkça ortadadır.

Beyan: Bu çalışma, Atatürk Üniversitesi tarafından 27-29 Mayıs 2009 tarihleri arasında Erzurum'da düzenlenen 10. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu'nda tebliğ olarak sunulmuş ve genişletilmiş haliyle Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi'ne önerilmiştir.

Dünya turizm endüstrisi ölçek tahmini 2004 yılında dünya milli gelirinin %10,4'ü olarak gerçekleşmiş, 2014 yılında ise bu rakamın %10,9 olacağı öngörülmüştür. Turizm endüstrisinin tüm öğelerini göz önünde bulundurulursa turizm tüketimi, yatırımları, kamu harcamalarını, ihracatı 2004 yılında bir endüstri olarak % 5,9 büyürken 5,5 trilyon amerikan dolarına ulaşmıştır. 2014 yılı için beklenti ise 9,5 trilyon amerikan doları olarak belirlenmiştir (World Tourism Travel Council 2005). Dolayısı ile ekonomik büyüme ve turizm hükümetler için önemli hale gelmiş ve yabancı ziyaretçi harcamalarının da önemi daha da artmıştır.

ÇALIŞMANIN ÖNEMİ

Turizm sektörü dünyada olduğu gibi Türkiye’de de büyük bir hızla gelişme gösteren ve buna bağlı olarak diğer sektörleri de etkileyerek gelişmelerinde öncü rol oynayan geniş bir sektör haline gelmiştir. Bugün 10 milyar doları aşan turizm gelirine ulaşan Türkiye’de turizme yapılan yatırımlar ve verilen teşvikler her geçen yıl artmaktadır. Ayrıca turizm harcamaları ve turizm amaçlı yatırımlar da, çoğaltan katsayısıyla orantılı olarak ekonomiye bir canlılık kazandırmaktadır. Bu çerçevede çalışmada 1970–2007 dönemi itibarıyla Türkiye’de ekonomik büyüme üzerinde Yabancı Ziyaretçi Harcamalarının etkisi Granger nedensellik testi yardımıyla irdelenmiştir.

Bu çalışma, Türkiye’de yabancı ziyaretçi harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde nasıl bir etki yarattığı ampirik bir çerçevede ele alınarak incelenmiştir. Literatürde konuyla ilgili olarak daha önce yapılan çalışmalar ele alındığında, uzun dönemde ekonomik büyüme ile yabancı ziyaretçi harcamaları arasında tek yönlü ilişki mevcut olduğu ortaya konulmuştur. Örneğin Latin Amerika ülkeleri için yapılan çalışmalarda ilişkinin yönü turizmden büyümeye doğru iken, OECD ülkelerinde bu yönün büyümeden turizme doğru olduğu gözlenmiştir. Bu kapsamda ülkemiz özelinde de söz konusu değişkenler arasındaki ilişkinin araştırılması yapılan analizlere katkı sağlayacaktır.

Turist akışı, yatırım ve destek, ekonomik büyümeyi ve seyahat elde edilebilirliğini etkilemektedir. Dünya Turizm Örgütü’nün öngörülleri Asya, Pasifik ve Güney Amerika ülkeleri için turizmin giderek artan önemini ortaya koymaktadır (World Tourism Organisation 2005). Scott ve Ding (2007), “Dünya Ticaret Örgütü’nün ele aldığı küresel trendleri, turizm endüstrisi içerisinde yer alan atraksiyonları, ulaşım, oteller, milli parklar, eko turizm, paket turlar ve aynı zamanda ülkelerin beklentilerini içermektedir” (Becker 1987; Gonzalez ve Moral 1996).

Turizm, dünyadaki en büyük endüstrilerden biri olup, ekonomik aktivitelerin en hızlı geliştiği sektör arasında yer almaktadır. Pearce (1991)’ın gerçekleştirdiği çalışmada, turizm bölgesel ve ulusal ekonomilerde sosyo-ekonomik etkilerine göre şöyle sınıflandırılmıştır:

- *Ödemeler dengesi*: birçok ülke için turizm döviz kazancının ana kaynağıdır.
- *Bölgesel kalkınma*: turizm genellikle belirli bir ülkenin sınırları içerisinde ekonomik aktivitelerin yayılmasına olanak verir.

- *Ekonominin çeşitliliği*: turizm doğası çok yönlülüğü gereği ekonomik gelişmeyi destekler.
 - *Gelir düzeyi*: Turizmin gelir etkisi birçok kişiye gelir imkânları sağlar.
 - *İş imkânları*: Çoğu ülkede turizm sektörü iş için önemli bir kaynaktır, özellikle daha az eğitilmiş ve kalifiye olmayan işgücünün yoğun olduğu yerlerde.
 - *Kamu gelirleri*: Hükümetlerin elde ettiği bu gelirler sayesinde belirli harcamalara kaynak sağlanırken ve istenilen yatırımlar da yapılabilir.
- Yukarıda belirtilen bu etkiler ülkelerin şartlarına göre bir takım değişiklikler göstermektedir bunlar; doğal kaynaklar, kültür, turizm destinasyonunun sosyo-ekonomik çevredir (Pao 2004).

Çoğu gelişen ülke de olduğu gibi turizm ekonomik büyümenin bir parçası olup ülkelerin finansal kaynak yaratmada, yeni iş imkânlarının oluşturulmasında ve döviz kazancı sağlamada önemli bir yere sahiptir (Sinclair 1998; Dieke 2004; Fayissa ve diğerleri 2007).

LİTERATÜR ÖZETİ

Ekonomik büyümenin Yabancı Ziyaretçi Harcamaları üzerinde ki etkisini görmek için konuyla ilgili daha önce yapılmış ampirik çalışmaları karşılaştırmalı bir tablo olarak bu bölümde ele alınarak sunulmuştur.

Konuyla ilgili yapılmış daha önceki çalışmalarda, büyüme ile turizm arasındaki etkileşimin yönü yukarıda tablolaştırılmış ve değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin tek yönlü veya iki yönlü olduğu oklarla gösterilmiştir. Sonuç olarak, turizm ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki söz konusu ise bu durum ekonomiye veya turizm endüstrisine geri dönüş etkisi yapmakta ve ekonomiyi pozitif olarak etkilemektedir.

Literatür çalışmalarına bakılacak olursa, Dritsakis (2004) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, uzun dönemde turizmin ekonomik büyümeyi etkilediği sonucunu Yunanistan örneğini ortaya koymuştur. Balaguer, Cantavella ve Jorda (2002) İspanya için 1975 – 1997 verilerini kullanarak yapmış olduğu çalışmada, “Hata Düzeltme Modeli” yardımıyla turizmden ekonomik büyümeye doğru bir ilişkiyi ortaya çıkarmışlardır. Ayrıca, Oh (2005) Kore için yapmış olduğu çalışmada, turizmin büyümeyi etkilediğini ortaya çıkarmıştır. Tosun (1999), Gündüz ve Hatemi (2005) Türkiye örneğini ele alarak gerçekleştirdikleri çalışmalarda, turizmin

Tablo 1. Literatür Özeti

Örneklem	Yazarlar	Metod	Dönem	Ülkeler	Nedensellik İlişkisi
Tek Ülke	(Akan ve diğerleri 2008)	Granger nedensellik testi	1985–2007	Türkiye	Turizm ⇔ Büyüme
	(Balaguer ve Cantavella-Jorda 2002)	Hata düzeltme modeli	1975–1997	İspanya	Turizm ⇒ Büyüme
	(Durbarry, 2004)	Hata düzeltme modeli	1952–1999	Mauritius	Turizm ⇔ Büyüme
	(Dritsakis 2004)	Hata düzeltme modeli	1960–2000	Yunanistan	Turizm ⇔ Büyüme
	(Ghali 1976)	Sıradan En Küçük Kareler (OLS)	1953–1970	Hawaii	Turizm ⇒ Büyüme
	(Kim ve diğerleri 2006)	Granger nedensellik testi	1971–2003	Taiwan	Turizm ⇔ Büyüme
	(Narayan 2004)	Hata düzeltme modeli	1970–2000	Fiji	Turizm ⇒ Büyüme
	(Oh 2005)	Granger nedensellik testi	1975–2001	Kore	Büyüme ⇒ Turizm
	(Vanegas ve diğerleri 2007)	Granger nedensellik testi	1980–2005	Nikaragua	Turizm ⇒ Büyüme
Birden Çok Ülke	(Eugenio-Martin ve Morales 2004)	Genelleştirilmiş en küçük kareler (Panel GLS)	1980–1997	Latin Amerika Ülkeleri	Turizm ⇒ Büyüme
	(Lanza ve diğerleri 2003)	İdeale Yakın Talep Sistemi (AIDS)	1977–1992	13 OECD Ülkesi	Turizm ⇒ Büyüme
	(Lee ve diğerleri 2002)	Hata düzeltme modeli	1990–2002	OECD için Ve OECD ye dâhil olmayanlar için	

Kaynak: (Akan, Y., Arslan, İ. ve Işık, C. 2008: 47-69 'den düzenlenmiştir)

Tablo 1'de literatürde ekonomik büyüme ile turizm arasında daha önce yapılan ampirik çalışmaları içermektedir. Not: "turizm büyüme" nedenselliğin turizmden ekonomik büyümeye doğru olduğunu gösterir. "Büyüme → turizm" nedenselliğin ekonomik büyümeden turizme doğru olduğunu gösterir. "Turizm ↔ büyüme" nedenselliğin çift yönlü olduğunu gösterir.

büyümeyi tetiklediğini Granger nedensellik testi yardımıyla açıklamışlardır. Benzer olarak, Barro ve Sala-i-Martin (1992) ve Proenca ve Soukiazis (2005) ise Portekiz örneğini ele almış ve turizmin büyüme üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Ayrıca Türkiye için yapılan diğer bir çalışmada ise, Akan ve diğerleri (2008) tarafından gerçekleştirilmiş ve turizm ile Büyüme arasında iki yönlü bir ilişkiyi Granger nedensellik testi yardımıyla ortaya konulmuştur.

Çok ülkeli uygulamalar ele alındığında, Eugenio-Martin, Morales ve Scarpa (2004), Latin Amerika ülkeleri için 1980–1997 verilerini kullanarak yapmış oldukları çalışma panel veri analizi kullanılarak turizmden büyümeye doğru bir etkiyi ortaya koymuşlardır.

EKONOMETRİK YÖNTEM VE BULGULAR

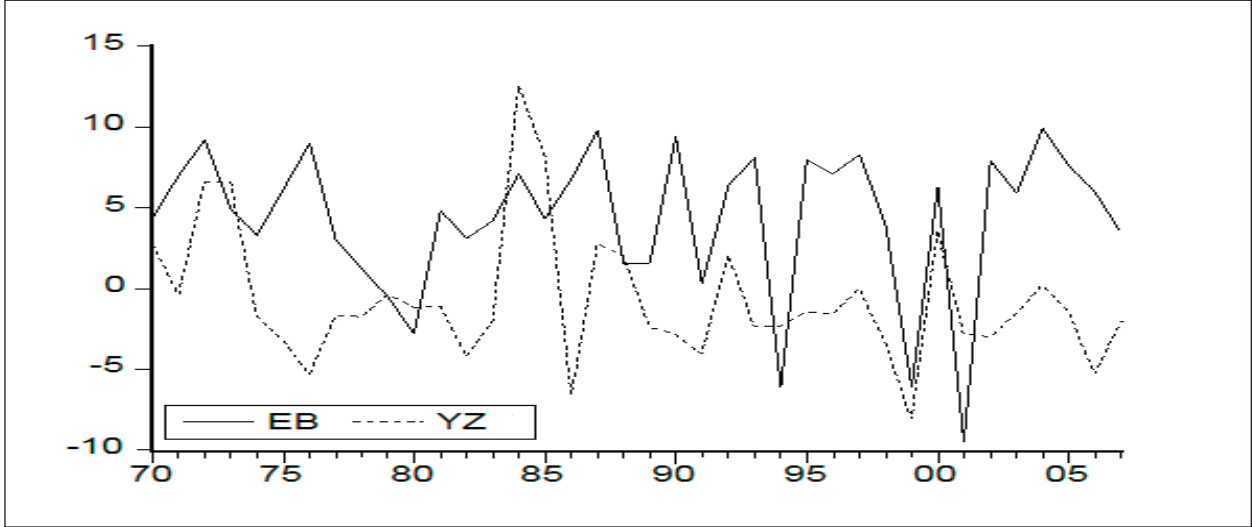
Çalışmada 1970–2007 yılları arasında ekonomik büyüme ile yabancı ziyaretçi harcama değişkeni arasında Granger nedensellik testi ile değişkenlerin birbirini etkileme yönü belirlenmiştir. Bu kapsamda öncelikle çalışmada kullanılan verilerin zaman serisi verileri olması nedeniyle durağanlık ve Eşbütünlük testleri yapılmıştır. Durağanlık sınamaları Phillips ve Perron testi kullanılarak yapılmıştır (Phillips ve Perron 1988). Bu noktada gecikme kat-

sayısı, "Akaike Information Criteria" (AIC) kullanılarak elde edilmiştir. AIC' yi minimize eden gecikme sayısı, durağanlığı araştırılan serilerin en uygun gecikme sayısı olarak kabul edilmektedir. Yani tek başına durağan olmayan serilerin doğrusal kombinasyonunun durağanlığı eşbütünlük testi yoluyla araştırılmaktadır (Johansen 1991). Bu bağlamda, uzun dönem ile kısa dönem ayrımı yapılmıştır. Eşbütünlük araştırması Johansen yöntemi yardımıyla yapılmıştır.

Bu çalışmada kullanılan ekonomik büyüme ve yabancı ziyaretçi harcaması yıllık verileri 1970–2007 dönemini içermektedir. Turizm verileri Türkiye Seyahat Acenteleri Birliğinden alınmış, ekonomik büyüme verileri ise Türkiye İstatistik Kurumundan temin edilmiştir.

Çalışmada değişkenlerin doğal logaritması alınarak işlemler yapılmıştır. LEB, LYZH, ekonomik büyüme ve yabancı ziyaretçi harcamalarını göstermektedir.

Çalışmada kullanılan verilerin zaman serisi verileri uygulanacak ilk adımın verilerin durağan olup olmadığının sınanmasıdır. Eğer test edilen bir zaman serisinin ortalama ve varyansı zaman içinde değişkenlik göstermiyorsa ve bu iki dönem arasında ortak bir varyans incelendiği döneme ait değil de sadece bu iki dönem arasında ki uzaklığa

Grafik 1. 1970-2007 Ekonomik Büyüme ile Yabancı Ziyaretçi Harcama Değerleri

bağlı ise, bu zaman serisi durağan bir yapıya sahiptir (Gujarati 1999).

Diğer taraftan, durağan olmayan zaman serileriyle karşılaştırılması durumunda sahte regresyon problemi görülür (Granger ve Newbold 1974). Eğer durağanlık söz konusu değilse regresyon çözümleriyle elde edilen sonuçlar ile ele alınan büyüklükler arasında gerçek bir ilişki görülmez. Sadece değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi var ise gerçek bir ilişkiden söz edilebilir.

Diğer bir ifade ile test sonuçlarına göre çalışmada kullanılan serilerin seviye değerlerinin durağan olmadığı anlaşılmış ve serinin birinci farkı alınarak durağanlık sınaması yapılmıştır. İki serinin de aynı derecede durağan olmasından ötürü eşbütünleşme sınama aşamasına geçilmiştir.

Tablo 3' de görüldüğü üzere iz istatistik değerine göre ekonomik büyüme ile yabancı ziyaretçi harcamaları arasında tek vektör söz konusudur.

Nedensellik testi sonuçlarına göre yabancı ziyaretçi harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde bir etki yarattığı ve bu etkinin yabancı ziyaretçi Harcamalarından ekonomik büyüme doğru olduğu açıkça görülmektedir. Diğer taraftan ekonomik büyümeden yabancı ziyaretçi harcamasına doğru bir etki görülmemektedir.

Özet olarak durağanlık araştırmalarında en sık kullanılan Dickey ve Fuller 1979 ADF testi ve Phillips-Peron 1988 birim kök sınaması testleridir. Çalışmada ADF ve Phillips-Perron testleri kullanılmış olup, sonuçların durağan olduğu görülmüştür. Her iki testte de test istatistikleri kritik değerlerden küçük çıkarsa sıfır hipotezi reddedilir. Birim kök testlerinde katsayı önemli olduğundan durarlık açısından önemli hale gelmektedir. Yani sabitli trendli; sabitli trendsiz ve sabitsiz trendsiz sonuçlar ele alınır. Çalışmada, Phillips ve Perron birim kök analiz sonuçları Tablo 2' de ele alınmış

Tablo 2. Birim Kök Analiz Sonuçları

Değişkenler	Augmented Dicky-Fuller(ADF) Testi		Phillips-Perron(PP) Testi	
	Düzye	Birinci Fark	Düzye	Birinci Fark
EB	-2.20023	-8,18460	-3,39022	-4,7437
YZH	-1,31658	-11,4664	-3,18514	-9,4233
Anlamlılık Düzeyi				
%1	-4,3226	-4,3942	-4,3226	-4,3942
%5	-3,5796	-3,6118	-3,5796	-3,6118
%10	-3,2239	-3,2418	-3,2239	-3,2418

Not: LEB, LYZH, Ekonomik Büyüme ve Yabancı Ziyaretçi Harcamaları değişkenlerinin seviye değerlerini göstermektedir. Δ bize değişkenlerin birinci farklarını ifade etmektedir. Optimal gecikme uzunluğu Akaike bilgi kriterine göre belirlenmiştir.

Tablo 3. Eş bütünleşme Test Sonuçları

Değişkenler	Likelihood Rasyosu	%1 Kritik Değer	%5 Kritik Değer	Sonuç
EB	26,57709	20,04	15,41	Eş bütünleşik
YZH	0,805397	6,65	3,76	Eş bütünleşik değil

Normalleştirilmiş Eş-bütünleşme denklemi: $LEB = 0,415545 + 0,09521LYZH$

ve birim kök içerdiği görülmüştür. Yine aynı tabloya bakıldığında değişkenlerin birinci farkları durağan çıkmış olup bu sonuçlarda ADF ve Phillips ve Perron testlerinde doğrulanmıştır. Dolayısıyla eş-bütünleşme için ön koşul sağlanmış olup Engle ve Granger (Granger 1987) ve Johansen Eşbütünleşme (Johansen 1988) yöntemleri kullanılmaya karar verilmiştir. Engle ve Granger Eş-bütünleşme testi ile eş-bütünleşme ilişkisinin olup olmadığına bakılmıştır. Daha sonra ilişkinin yönü incelenerek tespit edilmiştir. Optimal gecikme uzunluğunun belirlenmesinde Akaike bilgi kriteri dikkate alınmıştır. Granger nedensellik testi serilerin durağan olduğu varsayımına dayandığından serilerin eş-bütünleşik olmadığı varsayımı öne çıkmıştır. Böylece standart Granger nedensellik testi yerine hata düzeltme modeli ele alınmıştır. Çalışmada hata düzeltme sonuçları verilmiş olup nedensellik testi sonuçlarına göre Yabancı Ziyaretçi Harcamasından ekonomik büyümeye doğru bir ilişki tespit edilmiştir.

SONUÇ

Birçok gelişmekte olan ülke gibi Türkiye’de turizm sektörü ekonomik büyümenin lokomotifi olmuş ve bugün turizm harcamaları ve teşvikleri giderek artmış ve turizm gelirleri 10 milyar doları aşmıştır. Bu çalışmada, turizm sektörünün Türkiye’nin ekonomik büyümesi üzerinde etkisi ortaya konulmuştur.

Bu çalışmada ekonomik büyüme ile yabancı ziyaretçi harcama ilişkisi araştırılmıştır. Bu bağlamda 1970–2007 dönemi için Phillips ve Perron, Eş bütünleşme ve nedensellik analizleri yapılmıştır. Analiz sonuçları, yabancı ziyaretçi harcamalarının

ekonomik büyüme üzerinde bir etki yarattığını ve bu etkinin yabancı ziyaretçi harcamalarından Ekonomik Büyümeye doğru olduğu görülmüştür. Diğer taraftan ekonomik büyümeden yabancı ziyaretçi harcamasına doğru bir etki görülmemiştir.

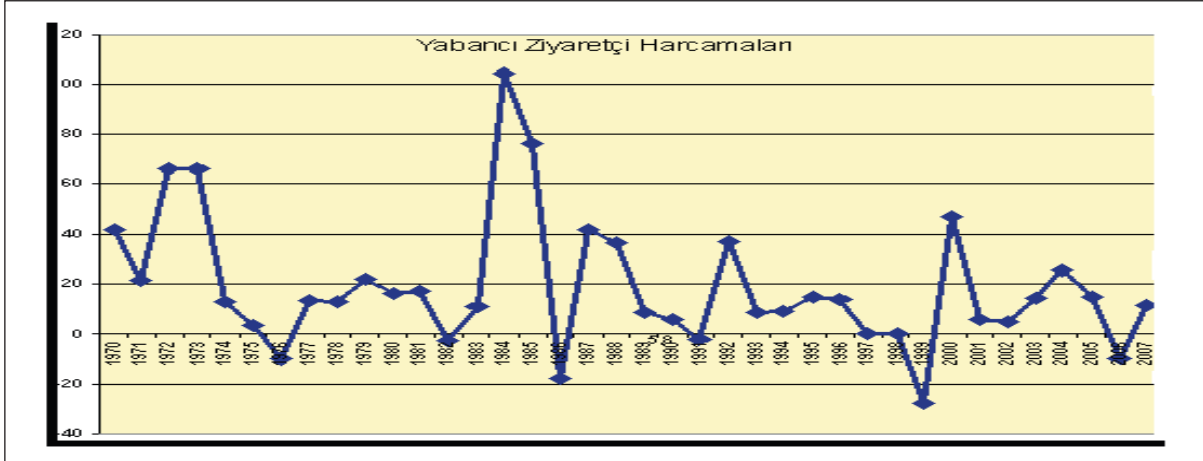
Turizmin sağladığı yeni iş imkânları ve döviz arttırıcı etkisi özellikle gelişmekte olan ülkeler için önemli bir kalkınma aracı haline dönüşmüştür. Bu bağlamda dünya turizminde önemli bir yere sahip olan Türkiye yabancı ziyaretçi harcamalarından elde edilen gelirin ne denli ekonomik büyümeyi etkilediği ortaya konulmuştur. Çalışmada kullanılan değişkenliği araştırılarak Johansen eş-bütünleşme testi uygulanmıştır. Yapılan sonuçlar yabancı ziyaretçi harcamalarından ekonomik büyümeye doğru bir etkiyi ortaya koymuştur. Ayrıca sonuçlardan hareketle hata düzeltme modeli ile nedensellik testi uygulanarak yabancı ziyaretçi harcamalarının ekonomik büyümeyi teşvik ettiği hipotezi desteklenmiştir.

Son olarak, konuyla ilgili daha önce Akan ve diğerleri (2008), 1985–2007 verilerini kullanarak yapmış oldukları çalışmada, turizm ile ekonomik büyüme değişkenleri arasında karşılıklı bir ilişki tespit edilmişlerdir. Diğer taraftan, bu çalışmada ise analiz dönemi daha da genişletilerek 1970-2007 dönemi verileri kullanılarak ekonomik büyüme ile yabancı ziyaretçi harcama değişkenleri arasında tek yönlü bir ilişki ortaya çıkarılmıştır. Bu iki çalışmada değişkenlerinin birbirini etkileme yönü farklı sonuçlara sebep olmasının ana nedeni 1980 dönemi öncesi ithal ikameci iktisat politikaları sürdüren Türkiye’nin, 24 Ocak 1980 itibari ile dışa açık ihracatçı ekonomi politikası benimsemesidir. Bu sonuçlar farklı iktisat politikalarının uygulanmasının değişkenler arasında farklı ilişkileri de ortaya çıkarmaktadır.

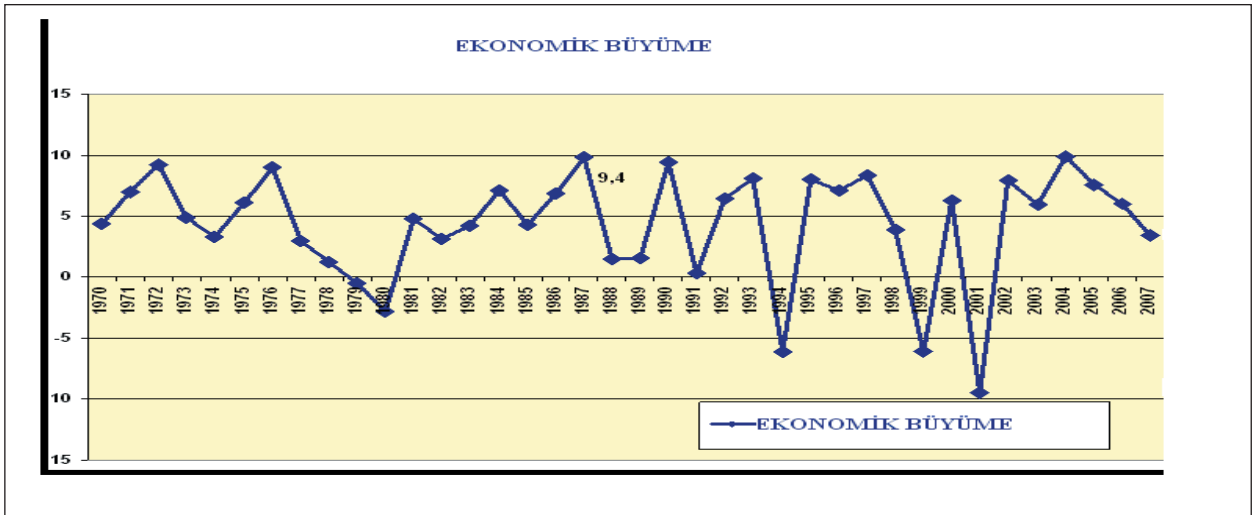
Tablo 4. Pairwise Granger Nedensellik Test Sonuçları

1970-2007				
Gecikme: 2				
Ana Hipotez	Gözlem	F-istatistiği	Prob	
YZH ----- EB	36	6.31495	0.03341	
EB ----- YZH		0,40684	0,68283	

*F (m, n-k) = 0, 05 (2, 11) = 3, 98

Grafik 2. Yıllara Göre Yabancı Ziyaretçi Harcamaları (1987-2007)

Grafik 2. Yıllara Göre Yabancı Ziyaretçi Harcamaları (1987-2007)

KAYNAKÇA

- Akan, Y., Arslan, İ. ve Işık, C. (2008). The Impact of Tourism on Economic Growth: The Case of Turkey, *Journal of Tourism*, 9(2): 47-69.
- Balaguer, J. ve Cantavella-Jorda, M. (2002). Tourism as a Long-run Economic Growth Factor: The Spanish Case, *Applied Economics*, 34: 877-884.
- Barro, R.J. ve Sala-i-Martin, X. (1992). Convergence, *Journal of Political Economy*, 110: 223-251.
- Becker, C. (1987). Domestic Trends in FRG: Trends and Problems, *Annals of Tourism Research*, 14(4): 516-530.
- Dickey, D.A. ve Fuller, W.A. (1979). Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root, *Journal of the American Statistical Association*, 74: 427-31.
- Dritsakis, N. (2004). Tourism as a Long-run Economic Growth Factor: An Empirical Investigation for Greece Using Causality Analysis, *Tourism Economics*, 10(3): 305-316.
- Durbarray, R. (2002). The Economic Contribution of Tourism in Mauritius, *Annals of Tourism Research*, 29(3): 862-865.

- Engle, R.F. ve Granger, C.W.J. (1987). Cointegration and Error Correction: Representation, Estimation and Testing, *Econometrica*, 50: 987-1007.
- Eugenio-Martin, J.L. ve Morales, N. M. (2004). Tourism and Economic Growth in Latin American Countries: A Panel Data Approach, Social Science Research Network, Electronic Paper, Nota de Lavoro 26,2004, <http://ssrn.com/abstract=504482>.
- Ghali, A. (1976). Tourism and Economic Growth: An Empirical Study, *Economic Development and Cultural Change*, 24: 527-538.
- Granger, C.W.J. (1969). Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross Spectral Methods, *Econometrica*, 37: 424-438.
- Granger, C.W.J. ve Newbold, P. (1974). Spurious Regressions in Econometrics, *Journal of Econometrics*, (2): 111-120.
- Gonzalez, P. ve Moral, P. (1996). Analysis of Tourism Trends in Spain, *Annals of Tourism Research*, 23(4): 739-754.
- Gujarati, D.N. (1999). *Temel Ekonometri*. Çev. Ü. Şenese ve G.G. Şenese, İstanbul: Literatür Yayınları

- Gündüz, L. ve Hatemi-J.A. (2005). Is the Tourism-led Growth Hypothesis Valid for Turkey?, *Applied Economics Letters*, 12(8): 499-504.
- Johansen, S. (1988). Statistical Analysis of Cointegrating Vectors, *Journal of Economic Dynamics and Control*, (12): 231-254.
- Johansen, S. (1991). Estimation and Hypothesis Testing of Cointegration Vectors in Gaussian Vector Autoregressive Models, *Econometrica*, 59: 1551-1580.
- Kim, H.J., Chen M.H. ve Jang S.C. (2006). Tourism Expansion and Economic Development: The Case of Taiwan, *Tourism Management*, 27: 925-933.
- Lanza, A., Templec, P. ve Urgad, G. (2003). The Implications of Tourism Specialization in the Long-run: An Econometric Analysis for 13 OECD Economies, *Tourism Management*, 24: 315-321.
- Lee, C. ve Kwon, K. (1995). Importance of Secondary Impact of Foreign Tourism Receipts on the South Korean Economy. *Journal of Travel Research*, 34: 50-54.
- Narayan, P. K. (2004). Economic Impact of Tourism on Fiji's Economy: Empirical Evidence from the Computable General Equilibrium Model, *Tourism Economics*, 10: 419-433.
- Oh, Chi-Ok (2005). The Contribution of Tourism Development to Economic Growth in the Korean Economy, *Tourism Management*, 26: 39-44.
- Pearce, D.W. (1991). *Tourist Development*. New York: Longman.
- Phillips, P. ve Perron, P. (1988). Testing for a Unit Root in Time Series Regression, *Biometrika*, 75: 333 - 46.
- Proenca, S. ve Soukiazis, E. (2005). Tourism as an Alternative Source of Regional Growth in Portugal, *Centro de Estudos da Uniao Europeia Faculdade de Economia da Universidade de Coimbra*, Discussion paper: No 34.
- Pao, J.W. (2004). *Recent Developments and Prospects of Macao's Tourism Industry*. Monetary Authority of Macao.
- Sinclair, M.T. (1998). Tourism and Economic Development: A Survey, *Journal of Development Studies*, 34 (5): 1-51.
- Scott, N. ve Ding, P. (2007). Tourism Trends: What Destination Managers Need to Know. Paper Presented at the 5th APac-CHRIE (Asia Pacific International Council on Hotel, Restaurant and Institutional Education) and the 13th AP-TA (Asia Pacific Tourism Association) joint conference, 24-27 Mayıs 2007, Bejin, Çin.
- Tosun, C. (1999). An Analysis of Contributions International Inbound Tourism to the Turkish Economy, *Tourism Economics*, 5: 217-250.
- Vanegas, Sr M. ve Croes, R. (2007). Tourism, Economic Expansion and Poverty in Nicaragua: Investigating Cointegration and Causal Relations, *Staff Paper*, 07-10.
- World Tourism Organisation (2005). *World's Top Emerging Tourist Destinations in the Period of 1995-2002*.
- World Travel and Tourism Council (2005). *Annual Reports, Progress and Priorities 2004/05*. The World Travel and Tourism Council.